

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

INDHOLD:

Niels Black Hansen: Hvad et amtsregnskab kan fortælle
Christian Maibøll: Krigsminder fra Hostrup sogn
H. Lausten-Thomsen: Årsoptegnelser 1750
Andr. Petersen: St. Hansaften
H. Krog: Gamle ordsprog og »Sejer«

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Lærer Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad
Hovedkontor i Nakskov
Filiakontor i Maribo og Rødby

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

Sparekassen for Skagen og Omegn

Telefon 57

Skagen

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

A. Jepsen HERNING

Trikotagefabrik

Vestergade 43 — — Telf. 221
Specialitet: Strikvarer

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

Aksel Michelsen

Kul- og Trøelasthandel

Tønder Telefon 2530-2531

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

H A D E R S L E V

Alle læser

Flensborg Avis

Bindeleddet over Grænsen

Storegade 24 . Tønder . Tlf. 267

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg

Knud Hauvig . Tlf. 622 . Tønder

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

Sønderborg

Andelsmejeri

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindsstrup 13 og 18

Støt

Annoncørerne

Announceekspedition:

JERNBANEGADE 8 . TØNDER . TELEFON 2550

Hvad et amtsregnskab kan fortælle

ÅBENRÅ AMTSREGNSKAB 1662/63

AF NIELS BLACK HANSEN

Regnskaber hører til de vigtigste historiske kilder. I særdeleshed er de oplysninger, der kan hentes fra amtsregnskaberne så betydelige, at enhver lokalhistoriker før eller senere vil ty til dem.

På en måde er den sønderjydske hjemstavnsgransker til en vis grad handicappet. De amtsregnskaber, som befinder sig i det sønderjydske Landsarkiv, er, hvad den ældre tid angår, meget fåtallige. I og for sig kunde man jo vente at finde dem i amtstuearkiverne. Men kopierne eller afskrifterne, som engang har befundet sig der, har været genstand for hårdhændede kassationer, forinden landsarkivet var blevet til. Disse afskrifter er i sin tid blevet tilintetgjort, fordi man havde dem „dobbelt“. Sket er sket, og en bestemmelse i arkivkonventionen af 25. dec. 1933 om, at udvekslede arkivalier ikke må kasseres, før de er tilbudt det land, der har afleveret dem¹⁾, kan ikke redde de kopier af amtsregnskaber, som benytteren af landsarkivet vilde have haft til sin rådighed til enhver tid. Dog kan enkelte amtsregnskaber ligesom andre arkivalier rekvireres fra Rigsarkivet til benyttelse på landsarkivet.

De i sin tid af amtstuerne indsendte regnskaber, som nu befinder sig i Rigsarkivet, er så nogenlunde fuldstændige fra henimod slutningen af det 16. århundrede. Tønder amtsregnskaber befinder sig dog for største delen syd for grænsen.

I Aabenraa amtstuearkiv er der et enkelt ældre amtsregnskab (1708), fra 1783—1867 er der regnskaber bevaret fra forskellige år²⁾.

Det er ikke muligt indenfor den givne ramme at vise, hvad man kan vente at finde i et amtsregnskab. Det vilde også være umuligt alene af den grund, at man ofte finder meget, som man ikke havde ventet. Der skal i det følgende ved et enkelt eksempel gøres et forsøg på at give en forestilling om, hvorledes et sådant regnskab er indrettet, og hvad man altså der på forhånd kan antage at få oplysning om.

1) Tr. Fink og Joh. Hvidtfeldt, Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie, s. 156

2) Fr. Gribsvad og Joh. Hvidtfeldt, Vejled. Arkivregistraturer VI, s. 33. Amtsregnskabet 1708 nævnes dog ikke her.

Vi vælger et regnskab fra tiden efter den sidste af de tre store krige i 17. århundrede, nemlig Åbenrå amtsregnskab fra 1. 5. 1662 til 1. 5. 1663. Regnskabsåret begyndte 1. maj. Hvert regnskab indeholder normalt en „ekstrakt“, en oversigt over regnskabsposterne efter indtægt og udgift.

Indtægterne er: gammel pligt, tjenestepenge, svinepenge, salg af møllesvin, mæskningspenge, „Voede“ d. v. s. foderpenge, tørvepenge, lyngpenge, trav rug, rørhvene af mølledammen, for får og lam, for pligtgæs, pigthøns, pligtæg, pligtsmør, havregryn, humleskyld (Åbenrå by) rekognition fra Åbenrå by for græsning i Sønder-skov, forpagtningsafgift af beværtninger, leje for valkemøllen, skyldkøer, forbedelsespeng, toldafgifter, salg af træ og krat, kirkepenge, toftrodepenge, fiskeri, forpagtningsafgift af avlsgårde og marker, fæstepenge, bøder, flytte- og kørselspenge, salg af korn, dispensationspenge, licenspenge, almindelige (gemeine) indtægter.

Sammenlagt giver disse poster for 1662—63: 10.966 rd. 41 sk. $\frac{1}{2}$ p.

Overfor disse indtægter står følgende *udgifter*:

Amtmandens faste løn, løn til tjenere og tyende, kostpenge til tjenere og tyende, vedligeholdelsen af amtmandsboligen, mølleomkostninger, avlsgårdens og gården Vilbys vedligeholdelse, fiskeri, havearbejde, hør, vævnings- og spindeløn, postkørsel, budeløn, almindelige (gemeine) udgifter, fritagelse for pligt, pligtkorn, -svin og -gæs til Gottorp.

De samlede udgifter er : 2081 rd. 10 sk. $\frac{3}{4}$ p. Nettoindtægten er altså 8885 rd. 30 sk. $11\frac{3}{4}$ p. Derfra går imidlertid 1880 rd. 16 sk. $11\frac{1}{2}$ p. uerholdelige afgifter af øde nedbrændte bol („abgebrandte Leute“), så der kun bliver 6005 rd. 14 sk. $\frac{1}{4}$ p. tilovers.

Denne sum er dog ifølge en påtegning af det gottorpske kammer ikke blevet betalt på engang, men i rater på 3308 rd., 200 rd. og resten — 2497 rd. 14 sk. $\frac{1}{4}$ p. — i året 1665. Regnskabet er afsluttet d. 25. 10. 1665.

Ser man nærmere på de anførte poster, som i regnskabet fremtræder som sideoverskrifter, vil man snart opdage, at her er noget at hente for ethvert behov. *Personalhistorikeren* vil kaste sig over de lange lister af afgiftspligtige, der er opført sogn for sogn og by for by i de respektive afdelinger. Folier som tjenestepenge og forbedelsespeng giver ham også listerne over kådnerne. Når man betænker, at amtsregnskaberne fra Åbenrå amt er bevarede så godt som år for år fra og med 1580³⁾, og at de sædvanlige personalhistoriske kilder, kirkebøger og

3) For et enkelt år (1563) findes 2 registre i Gottorp ark: A XX no. 1518 og 1519 (RA). Året 1590: A XX no. 1520.

panteprotokoller, i reglen er langt yngre, tager man gerne det med i købet, at i skattelister — i modsætning til de sidstnævnte kilder — død mands navn kan leve videre kortere eller længere tid.

Men oplysningerne om økonomiske og kulturhistoriske forhold giver vel endnu rigere udbytte.

Man ser ikke blot, hvad hver mand har måttet yde i penge og naturalier, men da naturalierne for største delen er omregnede i penge, får man også priserne.

Således 1 svin = 3 rd., mæskning af svin, gamle 2 mk., unge 1 mk., 1 læs tørv = 6 sk., 1 læs brænde = 7 sk., 1 læs lyng = 6 sk., 1 trave rug = 20 sk., 1 får = 36 sk., 1 lam = 18 sk., 1 „Bøtling“ (kastret dyr, erlagdes af kådnerne) = 1 rd., 1 gås = 12 sk., 1 høne = 4 sk., 20 æg = 4 sk., 1 tønne smør à 6 skp. = 18 rd., 1 skp. havregryn = 16 sk., 1 skp. humle = 8 sk., 1 tønne rug, tør = 3—6 rd., våd = 2 rd. 24 sk., 1 tønne byg = 2 rd., 1 tønne malt = 3 rd. og 3 rd. 16 sk.

Man kunde tage et par gårde i de forskellige egne af amtet og følge dem gennem alle folierne for at få et samlet billede af byrderne. Gør man det, vil man forbavses over byrdernes tyngde. Afgifterne til amtet er der endda ikke alle. Den sidste og største af dem alle, *kontributionen*, der først var en ekstraordinær og senere blev en ordinær skat, findes ikke i amtsregnskaberne. Den udgjorde i Åbenrå amt, da den havde fæstnet sig, ikke mindre end 24 rd. årlig af hver plov. Men byrderne alene siger jo ikke noget om bæreevnen, som amtsregnskaberne — i modsætning til jordebøgerne — ikke giver oplysninger om. Et helt enestående fyldigt billede får vi i så henseende for tiden omkring 1700 gennem jordebogen af 1704, som ligeledes befinder sig i Rigsarkivet. I betragtning af amtets tilstand efter de 3 krige må man sige, at afskrivningen på kontoen uerholdelig — ca. 18 % — ikke forekommer overvældende stor, og man studser, når man af næste års amtsregnskab (1663—64) ser, at der i dette år er udbetalt så meget til Rentekammeret, at der har kunnet anvendes ca. 1000 rd. til dækning af tidligere års restancer.

Et par bemærkninger til enkelte af folierne, først under indtægterne.

Indtægt af mæskning. Husfoged og 6 mænd har takseret mæskningen i Brundlund og Kolstrup skov samt i Dyrhave til 150 svin. Men på grund af *den store fare for ulve* har kun få folk villet „hazardere“ deres svin, og man har måttet se at bringe dem sammen andetsteds fra. Et gammelt svin er sat til 32 sk. og et ungt til 16 sk. Men i randen står, at på adelige og kongelig godser i nabolaget er prisen gennemgående 16 sk., og derfor har man måttet lade det blive derved. Ejendoms- og fæstebønderne har efter gammel skik i henhold til en forudgået taktation selv jaget svinene i skoven, men til gengæld erlagt 16 sk. af hvert

til amtet. Jørgensgård skov, takseret til 30 svin, er bortforpagtet til 2 borgere i Åbenrå og bringer 26 rd. Skoven i Søes — die *Sössinger*⁴⁾ Holtzung — takseret først til 60, men efter indsigelse nedsat til 40 svin, hvori fragår 9 svarende til 11¾ otting jord, som amtmanden har overtaget i Søes. De 4 gårde i Søes, som v. Brockdorff lagde til den året forinden oprettede frigård i Ris, har altså været inddraget i 1662. Nogle steder er prisen sat til 24 sk. „weilen es ein En (= Enemark) ist.“ I alt er indtægten 234 rd. 36 sk.

Forbedelsespengene, kådnernes skat ved siden af tjenestepenge, er gennemgående 16 eller 12 sk. Men kådnernes kår var også mere ensartede end bolsmændenes. De førstnævnte betegnes mange steder som dem, „hvoraf der går 24 på en plov.“ En pengeafgift, som også findes hos kådnerne, er „Vorwerksgeld“, vistnok afløsning af tjenesteydelser til ladegården ved Brundlund. Afgiften „rørhvene af mølledammen“ (Reith aus dem Mühlendamm) — ialt 51 rd. 32 sk. — findes også i senere afgiftsfortegnelser, således i j.b. 1704, derimod endnu ikke i j.b. 1609. Reith er rørhvene (*calamagrostis*), og ydelsen, rensning af mølledammen, er måske fra begyndelsen af eller forholdsvis snart blevet omsat i penge.

Humleskatten fra byen Åbenrå — 34 rd. 40 sk. — minder om det berømte „Kükelhaen“⁵⁾. Også byen betalte, som det ses, skat til amtet, ligesom borgerne, hvad vi vil få at vide senere, kunde komme til at betale bøde til amtet.

At der er en *valkemølle* i amtet, overrasker ikke (forpagtningsafgift 15 rd.), når i Sønderj. Hist.⁶⁾ Åbenrå amt fremhæves som et midtpunkt for uldhjemmeindustri (vævning).

Om *toldafgifterne* hedder det (overs.):

Christoff Ahrenkiel, tolder på Toldsted, giver for den ordinære lille told der årlig	30 rd.
For den store oksetold har han 1. 5. 1663 erlagt ...	122 rd. 6 p.
Carsten Detleffsen, Åbenrå, giver årlig for den lille told der	26 rd.
	178 rd. 6 p.

Året forud havde indtægten af told været 184 rd. 34 sk.

4) Afledningen Soesinger kan altså fastslås allerede 1662. (Sml. Danske Folkemaal XIV, s. 15).

5) Se Claus Møllers krønike (V. Marstrand, Åbenrå, s. 109); Hugo Matthiesen, Haderslev og Aabenraa, s. 58.

6) III, s. 445 (Holger Hjelholdt).

Kirkepengene var 40 rd. De betales af de 10 kirker i amtet (Åbenrå Varnæs, Ris, Løjt, Hjordkær, Bjolderup, Bedsted, Hellevad, Egvad og Øster Løgum) med hver 4 rd. Pengene havde amtet eller Rentekammeret dog ingen glæde af, da de 40 rd. igen optræder under udgifterne som et akcidents til amtmandens oppebørsler.

Toftrodepenge er der ingen af og har heller ikke været det i 4 år forud, står der. I disse 5 år har der altså i amtet ingen af de ulovlige indhegninger og indgravninger fundet sted, som foregreb den almindelige udskiftning godt 100 år senere. Bøder for indhegninger forekommer i amtet fra 1588. Amtmand Fr. v. Ahlefeldt synes på egen hånd at have givet tilladelse til indhegninger fra 1597. Men under hertug Frederik III (fra 1616) kom forbudet igen til at stå ved magt, og fra 1633 var indhegning i Åbenrå amt forbudt.⁷⁾

Den næststørste post under indtægterne, nemlig efter *tjenestepengene*, som udgør 4658 rd. 6 sk. eller nær op til halvdelen af amtets samlede indtægter, er forpagtningsafgifterne af *gårde* (Meyerhoue) og *marker*, ialt 2215 rd. 40 sk. Deraf bringer *avlsgården til Brundlund* slot 1661 rd. og 32 sk. Den var pr. 1. 5. 1648 bortforpagtet på 20 år til samtlige amtsundersåtter. Gården *Høgebjerg* havde hidtil husfoged Hans *Callisen* haft mod en årlig rekognition på 100 rd. Men efter at rejsesekretær Burchardt Niederstedt, Callisens stedsøn og svigersøn af den lærde Adam Olearius, lederen af den gottorpske sendefærd til Persien i 1635—36⁸⁾, havde fået gården, „ohne erlegung einiger recognition“, bragte den ikke mere noget i amtskassen⁹⁾. *Borgmester, råd og borgerskab* i Åbenrå giver for *Jørgensgård* og *Havrelykke*, som de har fået i stedet for en gård i Kolstrup (Kollstorfer Boele), årlig 242 rd. Indbyggerne i Varnæs giver af gården Ornum årlig 160 rd.

Fæstepengene udgør 50 rd. 16 sk.

Herunder er også fæste (indfæstningspenge) af *møller*. Jørgen Møller på *Krusmølle under Tønder amt* har efter faderens død fæstet møllen for 33 rd. 16 sk. Det er gammel skik, står der, at indfæstningen går til „Huset Åbenrå“.

Forklaringen for denne mølles forhold til Åbenrå amt kommer i næste amtsregnskab (1663—64). Efter nedlæggelsen af *Blå Mølle* er byen Varnæs bleven lagt til Krus-Mølle, som derfor har ydet amtet årlig 1 læst 6 ørtug rug og mel. Men nu har, hedder det, Tønder amts-

7) Troels Fink, Udskiftningen i Sønderjylland, s. 156 f.

8) Sj. Hist. III, 104.

9) Niederstedt havde altså gården kvit og frit før 22. 12. 1665 (jfr. M. Kamphøener, Møllens Røst, s. 28).

hus efter møllerens ensidige beretning egenmægtigt lagt møllen til Tønder amt.

Kontoen *bøder* hører pengemæssigt ikke til de største, 191 rd. 8 sk. Men bøderegistrene plejer at være af betydelig kulturhistorisk interesse. Et særligt kapitel er „Schwengerung und Unzucht“. På dette område havde kirken jo også indtægter, idet det åbenbare skriftemål kunde være forbundet med en bøde eller en — måske mere eller mindre frivillig — pengeafgift. Den normale takst synes hos amtet at have været 12 rd. Dette betalte Hans Michelsen af Ris, fordi han havde gjort sin faders tjenestepige frugtsommelig. Das Weib, welches eines Käteners Tochter und sich vorhero flüchtig gemacht, auch bis anhero ausserhalb Ampts Betteln gehen soll, hat erlegt 0. J. Christensen, smed og kådner i Brunde, der havde besvangret Ellen Jacobsdatter, inden ægteskabet blev indgået, slap „armuthshalber“ med 5 rd. for dem begge. Men Jørgen og Ellen var uheldigvis næstsøskendebørn (im dritten Gradu inæqualis linæ) og måtte, da de giftede sig, betale nok engang, nemlig for *dispensation*, hvor mindste taksen var 4 rd. Af den slags dispensationer er der 4 i regnskabet. Men der er også andre bødesager. En tyv, som den 7. juni 1660 var bleven hængt i Nørborg, havde under den forudgående tortur beskyldt tjenestekarl Hans Nissen af Kassø for at have været hæler. Hans Nissen slap med fængsel og en bøde på 6 rd. Hans Bomskov af Åbenrå havde sammen med Marten Ousen og Jørgen Clausen købt nogle køer af ryttere (noget lignende har man vel også hørt om hist og her under besættelsen 1940—45). Hans Bomskov havde „armuthshalber“ ikke betalt samtidig med de andre to (Bødereg. 1660). Fattigdom var ellers ikke den mest fremtrædende egenskab hos Bomskoverne¹⁰). Hans, der var noget impulsiv og ikke plejede at holde sig strængt til spillereglerne, forekommer fire gange på to sider med bøder fra Åbenrå by. I det følgende års amtsregnskab (1663—64) blev en borger Marx Callisen, der havde indhentet og bragt tilbage til byfængslet en tiggerske, som havde stjålet et beklædningsstykke hos hans tjenestepige, efter at være idømt en bøde på 60 rd. for at have krænket amtets jurisdiktion, fritaget for denne bøde efter lange forhandlinger med „Eidtliche Gezeugschaften“ på Gottorp.

Det synes jo ikke helt selvfølgelig, at bøderne fra Aabenraa by indgik i amtets regnskab. Men efter en oplysning i det forudgående amtsregnskab var forretningsgangen denne, at borgmester og råd forelagde

10) Se Sj. Aarb. 1947, s. 215 f.

byens bøderegister for amtet, og at bøderne derefter opkrævedes ved byfogden og af denne indbetaltes til amtsskriveren.

Salg af korn er en stor post, 1050 rd. 20 sk. 53 td. våd rug køber kammerskriveren Henning Ehmsen til den fyrstelige husholdning. Storaftager er amtmand v. Brockdorff af både rug, byg og malt. Våd rug sælges også skæppevis til borgerne i Åbenrå for 3 rd. pr. td. Til dels køber også møllere og møllegæster kornet på stedet. 146 td. 4 skp. pligthavre er solgt til amtmanden (in seinem Deputat gemessen und verkauft) for 109 rd. 42 sk. I 1661 bemærker amtsskriveren, at havren er steget stærkt i pris, nemlig til 3 mk. 8 sk. pr. td. Men amtmanden vilde have sin deputathavre efter en pris på 36 sk. So habe Ichs dabey meines Ohrtes müssen Bewenden Lassen.

Den i 1636 indførte, af undersåtterne ildesete¹¹⁾ *licenstold*, udgør dog kun 5 rd.

Under „*gemene*“, *tilfældige indtægter* nævnes en sag fra Bedsted. Fire tjenestekarle hos afdøde pastor Jens Petræus havde haft 112 mk. 7 sk. løn tilgode. Den 24. 11. 1654 havde herredsfogeden i Risherred Thomas Andersen afsagt en „prioritetsdom“ lydende på, at præstens bo, efter fradrag af verdslige og kirkelige skatter 61 mk., skulde fordeles pro rata mellem de fire karle. Wan aber diese Dienstknechte des Verzuges halber sich niemahlen mit den andern darüber vertragen können, sondern die Gelldere biss die Ein nach dem andern ohne Leibes Erben darüber hingestorben, zudehme auch sich sonsten niemandt anderst gefunden, der umb solche Gelldere in rechter Frist eine Forderung gethan, Alss habe ich Endlich wegen Ihr. Fürstl. Durchl. als pilligen undt rechtmessigen Erben diese Gelder am 6. Febr. ao. 1663 vom Pastoren in Beedsted Nicolao Petreo gegen meine Quittung abgefordert undt Berechne so selbsten dieselbe alhie Unterthenigst anwieder mit 20 Rthl. 16 sk. En sådan indtægt kan man nok kalde tilfældig. Kontoen udgør 43 rd. 26 sk.

Af det følgende års (1663—64) tilfældige indtægter, der er 256 rd. 11/sk. 6 p., altså næsten det 6 dobbelte, skal anføres et par interessante poster.

Forskellige amtsundersætter har på trods af amtsmandens forbud udsået nogle skæpper korn af hver slags på jorder hørende til *øde* og *forarmede stavne*, og forbryderne — sådan står der — har måttet betale til amtstuen pr. skæppe:

rug første kærø	...	1 rd.
rug anden kærø	...	24 sk.

11) Sj. Hist. III, s. 104 (Holger Hjelholt).

havre	16 sk.
byg	24 sk.
boghvede	20 sk.
ærter	16 sk.

Der indgik på denne konto fra sognene:

Ris	53 rd.
Hjordkær	28 rd. 16 sk.
Øster Løgum	7 rd. 32 sk. 6 p.
Hellevad	28 rd. 32 sk.
Bedsted	11 rd.
Varnæs	13 rd. 43 sk.

Som baggrund for forbudet må man antagelig anse amtmand v. Brockdorffs ihærdige bestræbelser for at få de øde gårde besat igen.

Endvidere ses det, at v. Brockdorff omtrent samtidig med oprettelsen af Risgaard har tilegnet sig bygningerne af den nedlagte gård *Vilby* i Hjordkær sogn og til amtskassen derfor indbetalt 110 rd. Gården *Vilby* findes både på Mejers kort (1641) og hos Denckwerth (1652). Den var ifølge amtsregnskabet 1658—61 blevet øde i den sidste krig.

Under *udgifterne* på amtsregnskabet er den første post *amtsmandens faste løn* (Besoldung und Deputat), som udgør 882 rd. 24 sk. Derefter følger tjeneres og tyendes løn og kostpenge, henholdsvis 193 rd. 16 sk. og 190 rd. 22 sk. Amtsskriveren får i løn og kostpenge 92 rd., kostpenge for en tjener 34 rd. 32 sk. og for foder til 2 heste 18 rd. Husfogeden, gartneren og skytten får hver 30 rd. i løn, mens delefogedens faste løn er 20 rd. Gartneren og skytten får deres kost hos amtmanden. Budet (Fussknecht) må nøjes med 2 rd. 32 sk. i løn og 17 rd. 16 sk. i kostpenge.

Under udgifter til *vedligeholdelse af slottet* får vi at vide, at nedre etage, nemlig amtmandsboligen, staldene og bagehuset i den sidste krig er bleven ødelagt ved indkvarteringen og forbimarcherende plyndrende og hærgende soldater. Det samme gælder om samtlige møller i amtet. På Runde mølle har soldaterne hugget møllestenen i ganske små stykker og en ny møllesten har kostet 138 rd.(!) Selve ekscellencerne *Kiehlmann von Kielmans Eck* og *Andreas Cramer* har besigtiget skaderne og givet ordre til reparation. Man har indkøbt 240 td. estlandsk kalk til 8 sk. 10 p. pr. td., medens prisen på det stedlige teglværk var omtrent det dobbelte. Reparationerne er dog først rigtig påbegyndt i regnskabsåret 1663—64, hvor udgiften er 283 rd. 30 sk.

Rotter må der ikke have været så få af på slottet, når en Ratzen-

fenger fra Slesvig har fået 3 rd. i ét år for sin ulejlighed med at udlægge gift.

Mølleomkostningerne er i 1662—63 418 rd. 5 sk. Men denne post optræder for sidste gang. I næste årsregnskab hedder det nemlig, at der er sket en *gennemgribende forandring med alle møller i de gottorpske amter*, og at omkostningerne nu skal afholdes af møllerne selv.

Udgifterne til *fiskeri og havearbejde* har været 0. Det samme gælder for *hør, vævning og spinden*, da spinderiet har ophørt på slottet og der ingen oldfruer med deres piger er der mere (abgeschaffet).

Under „gemene“ udgifter — ialt 154 rd. 24 sk. — indtager *rejserne til Gottorp* en stor plads. Disse rejser er endog fordelt på flere konti. Vi finder dem igen under *postkørsel og løn til bude*. Amtsskriverens egne rejser var de dyreste. I august 1662 rejste han — med tjener naturligvis — til „afhøring“ af et resterende 7-årigt amts- og kornregnskab, som ved „Guds nåde“ forløb glat, omend afhøringen på grund af forskellige Impedimenta trak noget ud. Fortæringen på Gottorp for amtsskriveren, tjeneren, kusk og heste var 16 rd. Drikkepenge 1 rd. Natteleje i Flensborg for selskabet på rejsen frem og tilbage 3 rd. 38 sk. Da amtsskriveren rejste med egen vogn, står der under postkørsel en udgift på 6 rd. for kørsel ved samme lejlighed. Dette er også tilfældet ved juletid, da pligten i penge skal afleveres. Fortæringen på Gottorp er da 5 rd. 40 sk. og i Flensborg 3 rd. 16 sk. Transporten er denne gang eskorteret af 4 soldater. Nattelejet på Oldemorstofteft koster for amtsskriveren og hans ledsagere kun 1 rd. 26 sk. Tjeneren kunde rejse alene til Gottorp med pligtrug for 36 sk. Kammerbudet Mikkel fik 24 sk. for vejen Gottorp til Bilskov, hvor et bud fra Åbenrå modtog den af Mikkel overbragte kammerskrivelse. Budtaksten var 5 sk. pr. mil, Åbenrå-Gottorp 40 sk. Tariffen var for bude og ligestillede ikke høj. Peter Stenbrolægger blev for reparation af slotsbroen, der var gantz eingesungken, betalt efter en dagløn på 10 sk. Mads Skrædder eller Skomager (Snider eller Sueder) og Hans Lassen fik hver 1 rd. for at drive 38 pligtsvin til Gottorp. For havre og staldplads samt natteleje på Oldemorstofteft fik disse to godtgjort 27 sk. Da forekommer skorstensfejerens honorar på 10 rd. for 4 gange opvartning på Brundlund næsten fyrsteligt. Men sagen er nok den, at skorstensfejeren ved siden af at feje har forrettet en del tjenester af lavere rang. Han var for en del samtidig rakker¹²⁾ og uærlige folk som skarpretteren og hans stab hørte jo ikke til de dårligt betalte¹³⁾.

12) Jfr. Ludw. Andresen, Bürger und Einwohnerbuch der Stadt Tondern, s. 19.

13) Sdr. M. 1946, s. 197 f.

Frigårde osv. Amtmand v. Brockdorff har overtaget *Thomas Andersens* herrefogedfrihed, der lød på 9 rd. 42 sk. 4½ p. Den nuværende herredsfoged for Ris herred *Friedrich Callisen* har overtaget Nis Thomsens bol i Barsmark og nyder ligesom forgængerens *Thomas Andersen* en frihed på 20 rd. 47 sk. Callisen får i rede penge 9 rd. 25 sk. for at komme op på samme lønning som forgængerens. I Sønder Rangstrup herred er både *Hans Jensen* og hans søn *Jens Hansen* afgået ved døden. Men herredsfogedfriheden er — ich weiss nicht durch wessen Bericht — gået over til *Jens Hansens* broder *Matthias*, og ikke nok med det, men han er, *hvad ingen herredsfoged har været i dette amt*, fri for kontributionerne. Hvad der stadig går fra for denne gård, er (foruden tjenestepengene) 9 rd. 39 sk. 5¼ p. *Nis og Hans Rohde*¹⁴⁾ i Brunde har haft en frihed på livstid, der udgør 3 rd. 10 sk. 9 p. *Hans Rohde* er død for 3 år siden, men friheden går videre, da domprovst og tidligere amtmand v. *Winterfeldt* har overtaget bolet, omend fyrstelig godkendelse endnu ikke foreligger.

Herredsfogeden i Sønder Rangstrup herred *Carsten Haggensen* har, ligesom forgængerens *Christof Skriver*, i henhold til bestallingen en årlig frihed på 21 rd. 10 sk. 9 p.

Amtsskriveren, der aflagde regnskabet 1662—63, var *Sebastian Stahl*. Han var amtsskriver i Aabenraa fra 1641 til sin død 2. 4. 1669¹⁵⁾ Hist og her i regnskaberne takker han for større eller mindre begunstigelser. Af de større skal nævnes *Skrivergården i Ris*¹⁶⁾, som var blevet overdraget ham og hans arvinger på livstid uden afgifter, *Slotsmøllen*, som han kalder „von Jehero eine gnaden Mühle“, og hvoraf han i arveforpagtning kun har at erlægge „den sædvanlige gamle kornafgift“, og *Nymølle*, som han og hans sønner har fået for deres levetid, og hvoraf han ligesom forgængerens, *Peter Møller*, har betalt 18 rd. i fæste-penge og skal udrede den sædvanlige årlige afgift.

Som anført rejste amtsskriveren i august 1662 til Gottorp til „afhøring“ af et 7-årigt *restanceregnskab*, nemlig fra årene 1655—1661. Restancernes samlede beløb var 32.759 rd. 28 sk. 9 p. Regnskabet slutter med en redegørelse af amtsskriveren og afskrifter af to fyrstelige resolutioner, den sidste i form af en direkte ordre til *Stahl*, dateret d. 21. 9. 1661. Amtmand v. Brockdorff har gjort alt, hvad han kunde, for at få nye folk på de 184 øde gårde i amtet. De skulde have gårdene

14) Om slægten Rohde se Zeitsehr. III, s. 148-182.

15) Om ham se tilføjelserne til Claus Møllers krønike hos V. Marstrand, Aabenraa s. 114.

16) Se Hejmdal af 29. 10. og 1. 11. 1947.

kvit og frit med skattefrihed i to år frem i tiden. Hertug Christian Albrecht stadfæstede under 29. 3. 1661 dette tilsagn, efter at opfordring fra prædikestolene til kreditorerne, enten at overtage gårdene eller at give afkald på deres tilgodehavende, havde været frugtesløs. Hertugen lovede derudover sædekorn fra kornlageret i Åbenrå. Anledningen til den personlige ordre til amtsskriveren var en indberetning fra herredsfogderne *Friedrich Callisen* og *Karsten Haggisen*, der indtrængende *advarede mod eksekutioner*. Det har, skriver hertug *Christian Albrecht*, aldrig været hans hensigt at jage fattige folk fra hus og hjem, og han gør amtsskriveren engang for alle personlig ansvarlig for, at der skelnes omhyggeligt mellem dem, der kan og dem, der ikke kan betale. Antallet af øde bol skal mindskes og ikke øges.

Afhøringen af det 7-årige restanceregnskab er næppe forløbet fuldt så glat, som amtsskriveren har villet give det udseende af i regnskabet. Der findes nemlig i pakken en skrivelse dateret Gottorp, d. 18. 8. 1662, hvor der, til dels i en skarp tone, forlanges indført ændringer på 8 punkter. Ikke forudbevilgede udgifter som 200 rd. til en karnap på Brundlund vil man for fremtiden ikke lade passere. Det samme gælder indtægtsformindskelser af enhver art, der ikke er bilagt med fyrstelig godkendelse. Bøder og licenspenge er gået stærkt tilbage, og *fogderne trues med embedsfortabelse*, når disse hertugens indtægter ikke inddrives efter „Ding und Recht“. Møllerne giver også for lidt, og de skal enten sælges eller under arveforpagtning. Fæstepengene skal forvandles til en årlig pligttydelse. I de 7 år har restancerne udgjort langt mere, end hvad hertugen har fået. Det går ikke! *Lønningerne til husfoged, skytte, gartner, jæger og deslige* skal udbetales af indkommende restancer og ikke af de løbende årsindtægter, som må gå i hertugens kasse ubeskåret, for at han kan klare omslaget. Iøvrigt skal amtsskriveren sørge for, at de øde gårde „wieder besezet und genossen werden können“.

Pakken indeholder også et par andre lister over resterende korn- og pengeydelse. De sidste både fra den svenske og den brandenborgske krig. Man ser restancernes voldsomme vækst, hver gang en krig er „eingefallen“. Dette er især tilfældet i krigen 1657—59, og det første krigsår opviser et restancebeløb på 3532 rd. 36 sk. 10¹/₄ p. Regnskabet sluttes med en lang sermon om grunden til, at ydelserne ikke har kunnet „erhoben noch erpresset werden“.

I 1652 var, efter tilløb til en reduktionsordning i 1643 og 1650, *plov-tallet* for Åbenrå amt *nedsat* fra 300 til 275. I 1655 skulde amtsundersåtterne have en tilsvarende godtgørelse for 4 år. De fik imidlertid ikke efter 25, men kun efter 24 plove — 1 plov snuppede Bastian for sin

ulejlighed. Amtsundersåtterne, som fik udbetalt 136 rd. 26 sk. 3 p. i rede penge, roser i høje toner amtsskriver Bastian Stahls indsats ved denne lejlighed. Udformningen af den lange hyldest er de sagtens ikke selv bleven bebyrdede med.

Afregningen over de 25 plove er holdt for sig og vedføjet restancelisten 1644—1647. Årene 1652—1655 havde bragt en del ekstrapålæg til „defensionen“, som nu ved reguleringen skulde bringes i fradrag, for så vidt som de ikke var betalt. Vi hører således om to *frøkenskatter* og om en udskrivning på *1 rd. pr. plov for omkostningerne til vedligeholdelse af nevtraliteten i den engelsk-hollandske krig*. Disse to ydelser var gået direkte til Gottorp.

Vi får også at vide, at de slesvigske stænder til at begynde med havde øvet en vis modstand mod ekstrabyrderne (sich anfangs in etwas gewidriget). Hertugen havde da ladet Zahl-Commissarius Christian Meckelnburg med 2 soldater rejse gennem de gottorpske amter og byer for ved deres nærværelse at få beskatningen bedre til at glide. De opholdt sig 6 dage i Åbenrå og fortærede for 12 rd., en udgift, som naturligvis bringes i fradrag ved godtgørelsen for plovne.

Det er et udpluk af oplysninger fra et ret tilfældigt valgt amtsregnskab, som hist og her er supplerede ved meddelelser fra lister i samme pakke. De pågældende regnskaber er uden bilag. Der er også amtsregnskaber fra Åbenrå amt, hvortil bilagene er bevarede. Hvor dette er tilfældet, kan udbyttet ventes at blive des større.

KRIGSMINDER FRA HOSTRUP SOGN

AF CHRISTIAN MAIBØLL

Hostrup Sogn er fattigt paa historiske Minder. Et af disse er knyttet til den saakaldte Ryttergrav ved Rørkær, hvor, efter hvad Sagnet fortæller, en svensk Rytter ligger begravet sammen med sin Hest. Han var blevet dømt til Døden, fordi han i Kampen med en Medbejler havde dræbt Kromandens Datter i den gamle Kro ved Kipkærvejen. Denne Begivenhed fandt Sted under Svenskekrigen 1658—1660, og Stednavnene Svenskager og Svenskagerforte minder endnu om Svenskerne Besøg i Byen. Et billede af Ryttergraven med den smukke, gamle Vejvisersten findes i „Die Heimat“ 1928, Side 106, i Forbindelse med Ludwig Andresens Afhandling om Helligkilden ved Rørkær.

På Grundlag af Hostrup Sogns Kirkebøger der begynder med Aaret 1734, har Pastor J. Hansen (nu i Sønderborg) i Sønderjydske Maanedsskrift, 2. Aargang, givet en lille Skildring af Indkvarteringer i Sognet i Tiden omkring 1750. Mindre kendt er det, at der ogsaa under den store nordiske Krig var Soldaterbesøg paa Tønderegnen og at der dengang forefaldt et Drab i Solderup. Sognepræsten i Højst, Niels Ewald, Digteren Johannes Ewalds Farfader, har i sin Kirkebog skrevet følgende: „Peter Nielsen, Skrædder fra Bøgvad, begravet Mikkelsdag 1714. NB. Han gik sidste Onsdag om Morgenen tidlig ind til Peter Lorentzen i Solderup, men som han satte sig ved Bordet for at sy og begyndte at istemme en Morgensang, blev han uforvarende af en Rytter, som lå der i Kvarter, — uden at han før hverken havde set ham eller talt med ham — bagfra skudt med en pistolkugle. Rytteren havde, efter hvad han senere tilstod, tiltænkt Peter Lorentzen dette Skud, men da deres Undertrøje („Futterhemd“) havde samme farve, tog han fejl af Personen og traf den urette. — Gud være hans arme Sjæl naadig!“

Hvilken straf drabsmanden fik, vides ikke. Den dræbte Peter Nielsen stammede fra Løgumkloster og var 1684 i Højst Kirke blevet viet til Kiesten, en Datter af Hans Feierabend (sædvanlig kaldet Hattemager) og Gertrud. Kiesten døde 1724 i Højst og efterlod to Sønner og en Datter. Svigermoderen Gertrud Feierabend var i mange Aar Sognets Jordemoder. Peter Nielsen og Kiesten har endnu adskillige Efterkommere paa Tønderegnen; her skal kun nævnes, at deres Datter Gertrud blev gift med Gaardejer Simon Lorentzen i Bøgvad og at Sønnesønnen Lorentz Simonsen blev Ejer af Store Svinborg.

ÅRSOPTEGNELSER 1750 af Anders Sandemand (Petersen) i Ørsted

VED H. LAUSTEN-THOMSEN

1 Sk. Rug koster først i Aaret 12 a 13 S. En Sk. Byg 10 S. En Sk. Baaget 9 S. Haur 5 S.

I denne Sommer begyndtis Høsten 8 uger for Michelsdag, vi aulede 38 tr. Rug, der af gav vi 2 til Tiende, og 2 fik vore bæster, af de øvrige 34 trauf fik vi 34 tonder 6 Skip.

I efteraaret koster 1 Sk. Rug ikkun 7 S. 1 Sk. Byg 6 S. 1 Sk. baaget 4 S. En Sk. Haur 3 S.

D. 7. Juni var ieg paa *Compagnies* Mønstring i 5 dage ved *Toftlund*, j same tiid laae ieg i quarkeer i *Ørrerup* ved *Ollef Knutzen*. D. 17. october blev ieg gandske løsgiven, da ieg i 3de aar havde været udskuds Mand. D. 18 Juni var min og min Hustrues *Copulat*. (*Ægteskab*). I same aar blev ieg anordnet til Skatlegere.

ST. HANSAFTEN

TRO OG OVERTRO I MIN HJEMSTAVN

AF ANDR. PETERSEN

Den gamle Skik at brænde Blus St. Hansaften kendtes ikke i min Fødeby Rørkær i gamle Dage. Derimod lavede Skoleungdommen stor Fest ved Afbrænding af Fakler den 21. Februar paa „Hybjerg“. Et helt Læs Halm kunde samles hos Bønderne, hvoraf der blev lavet store 4—5 Meter lange Baal, som blev afbrændt om Aftenen og til Slut den store Stak, det var et prægigt Syn, som kunde ses viden om. Efter Festen drog alle Børn i sluttet Trop syngende danske Sange hjem, det var i Firserne. Jeg haaber, den gamle Skik lever endnu. Vi kaldte det at „svi æ Vinter a æ By“.

I min Bedstefaders Tid, samlede Urter som Husraad imod forskellige Sygdomme. Urterne blev St. Hansnat sat op under Bjælken. Det var nemlig en ganske almindelig Tankegang, at legemlig Skrøbelighed af forskellig Slags var paaført Mennesker eller Dyr ved Trolddom og Modforholdsregler virkede bedst St. Hansnat. Der gaves mange Slags Salver, Drikke, Krydderier, som ved en stærk Tro kunde helbrede. Rester af Overtroen findes den Dag i Dag blandt os. En Mand i Rørkær havde det Uheld, at der døde flere Dyr. Manden rejste til den „kloge“ Mand i Lillehorn (Sydslesvig) for at faa Besværgelse for den Trolddom, en Mand fra Byen havde indgivet hans Dyr. Manden som var mistænkt var nu forresten almindelig bekendt for ikke at være af de bedste. Han var faktisk ikke vel set i Staldene. Altsaa Rester af gammel hedensk Tankegang i en oplyst By. Naar man søgte Raad for Sygdomme og alt ondt var der visse Stunder hvor Midlerne virkede kraftigere. Imellem Rørkær og Jejsing er en Korsvej, hvor

før i Tiden mange søgte hen særlig St. Hansaften, for at søge Raad mod Sygdom. Et Middel mod Sygdom og Trolddom ansaa man ogsaa „Amuletter“ at være. Min Fader f. Eks. havde en saadan „Amulet“, hvorpaa der stod:

s a t o r
 a r e p o
 t e n e t
 o p e r a
 r o t a s

Disse Ord giver samme Ordlyd, hvadenten man læser dem forfra eller bagfra, op eller ned. Kromanden Rudolf Nissen gik helt til sin Død med en lille rund Knogle i Lommen for Gigt, andre med en Kartoffel eller et Stykke Svovl. Til en Tid var „Voltakorset“ meget almindeligt. Bortset fra alt dette, var dog mest søgt „Helligvandskilden“ ved Vejen paa Bakken efter Tønder. Her søgte mange Tusinde særlig St. Hansaften Tilflugt for Helbredelse. Folk havde den stærkeste Tro paa, at Vandet fra denne Kilde havde en helbredende Kraft. Det er særlig Helbredelse af Febersyge, der fortælleres om, men der er ogsaa sket „Mirakler“. Saaledes beretter Amtmanden i Tønder v. Kønigstein den 15. August 1703 til den Gottorpske Regering (Dokumentet ligger i Stadsarkivet i Slesvig) om et mærkeligt Mirakel fra Kilden: „har adskillige Mennesker indfundet sig der og en Tid lang øst af Vandet, drukket deraf og paa forskellig Maade gjort Brug af Kildevandet, at mange efter hvad der siges, er blevet befriet for Feber og Sygdomme og ogsaa andre, ydre legemlige Skader og Fejl, og er kommet sig, og at endog en Dreng her, som, hvad enhver i Byen vidste, i mange Aar har krøbet paa Hænder og Fødder, er blevet rask ved en saadan Kur, saa at han kan gaa og staa, og om saadanne Vanføre og Blinde bliver der næsten fortalt mere, end man kan tro“

Amtmanden fortsætter med, at han har sat en Vagt ved Kilden, for at faa konstateret flere af saadanne Tilfælde o. s. v. Som nævnt havde Folk en stærk Tro til dette Vand, endnu sidst i forrige Aarhundrede sneg Folk sig til Kilden. I 1927 blev Vandet kemisk undersøgt og det viste sig, at Vandet var radiumholdigt. Et Sygehus i Sveitz svarede, at Vandet var meget virksomt mod Feber, og altsaa var det rigtigt som de gamle fortalte. — Kilden ligger nu stille hen, sover og drømmer om de store Dage i gammel Tid — men maaske lever den gamle Kilde op igjen engang, hvem ved. — Mennesker, som vilde komme i Forhold til den usynlige Verden, eller beherske den, kunde faa Viden-

skab af en Troldbog. En saadan Troldbog var „Cyprianus“, den er skreven med røde Bogstaver. En saadan Bog har min Bedstefader engang købt paa en Auktion. Der stod i den at „ejer man først Bogen, kan man vanskeligen blive den kvit, thi selv om man brænder den eller nedgraver den, kommer den altid tilbage og man bliver ikke af med den før sin Død. Jeg fik fat i den som Dreng, men kom meget let af med den, den blev nemlig stjælen og kom ikke igjen. Den „rigtige Cyprianus“ kendes fra det 16. Aarhundrede og indeholder væsentlige Anvisninger til at besværges Aander. Trykte Eksemplarer kendes først 100 Aar senere. Omtrent hver Side indeholder farvelagte magiske Figurer. Foruden at være Haandbog i Magi og Aandemaning giver Bogen Anvisning paa — „med og uden Djævelens Hjælp“ at udføre forskellige „nyttige“ Kunster, saasom: at stille Blod, vække Elskov, gøre sig usynlig, samt Anvisning til at finde uudgravede Skatte. Endelig kan man ved Hælp af „Cyprianus“ slukke Ild og stille Storm. Det er jo ikke saa lidt — men.

Troen paa Bogens Magt levede længe. Ja, der kan fremdrages Vidnesbyrd om Overtroens Tankegang endnu den Dag i Dag.

GAMLE ORDSPROG OG »SEJER«

FRA TYRSTRUP HERRED

VED H. KROG

„Nær è Rønbær er rød er è Mejesøvn ø ød’—“ Naar disse vare røde og modne, begyndte Høsttiden.

„Her er e Lu’ te e Dreng—“ siges, naar man staar og mangler et eller andet og saa faar det der passer—.

„No går et liesom tre Daw før Jul, da stej det Hele still’“. Siges naar noget er gaaet i Staa.

„Had’, det er manne Mands Skad’—“. Naar vi havde (had’) gjort dette eller hint

„Een Smed er ingen Smed, to er en halv, tre er en hel Smed—“.

„Han er efor o e Vej, liesom e Krøbbel til Mærken“. Gammelt Seje om nogen, der kommer tidlig ved en eller anden Lejlighed—.

„De staar i Rad, liesom e De’ens Høns, da had’ han kun to—“.

„Det følger af sig selv, saai e Skrædder, da Drengen spurgte Mesteren, om han skulde tage Pressejernet med; saa lod han det staa.

„Man skal passe sit Snit“ sagde Skrædderen, han fik en Kjole tilovers af Borgmesterens Vest—“.

„Ven e Lyk vil ind ad en Mands Dør nytter de et og slo Kors for—“.
Naar det trods alt lykkes godt for Vedkommende.

GRAM

KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S
Aabenraa
Trælast - Bygningsartikler
Støbegods
Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Thisted
Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Snoghøj

Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

Peter Jessen

Manufaktur & Konfektion
Aabenraa

KURANSTALTEN
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSEN
KURLÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT

A/S SønderjydsK

Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel.
AABENRAA

Haslev Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

SønderjydsK Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S

HØJER

★

N. C. Kloster

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HEJMDAL

Landsdelens Blad

A
S
C. Andresen
AABENRAA
Telefon 3333

A/S Dansk Kødekstrakt Co.
Aabenraa
Tlf. 2909

Jern- og Staalforretning

Th. Damborg
Cigar- & Tobaksfabriker A-S
Nykøbing M.

HANS KNUDSEN

Jern- &
Staalforretning A/S
Telefon 3040 (5 Lin.)
Sønderborg

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

Carl Tiedemann ^{A/s}

Trælast . Byggematerialer . Kul
Tønder Øst . Telefon 56 og 57

^{A/s} Chr. H. Nielsen jun., Hjørring

— Forretningen grundlagt 1874 —
Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

MORSØ STØBEGODS
AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Tønder Landmandsbank ^{A/s}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

DANSK MASKINOPLAG ^{A/s}

(Jørgen M. Hansen)
Aabenraa Telf. 2044

I serien:

Skrifter, udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland
er udkommet:

- Nr. 1 Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. Kr. 3,— (medlemmer kr. 2,25).
- Nr. 2 *Bonden, der blev landråd*. Minder fortalt af domæneforvalter P. J. Refshauge: (udsolgt).
- Nr. 3 *Tønder gennem tiderne I*. Kr. 12,— (9,—).
Tønder gennem tiderne II. Kr. 10,— (7,—).
- Nr. 4 M. H. Nielsen: *Fra stesvigsk fattigvæsens fortid*. Kr. 6,— (4,50).
- Nr. 5 Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. Kr. 8,— (4,—).
- Nr. 6 *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Johan Hvidtfeldt: Kr. 5,— (3,—).
- Nr. 7 *Akistykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse*. Kr. 4,50 (3,—).
- Nr. 8 Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*. Kr. 4,50 (3,—).
- Nr. 9 Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. Kr. 2,75 (2,—).
- Nr. 10 *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. Kr. 10,— (6,—).
- Nr. 11 Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjydsk slægtstavelettratur*. Kr. 2,75 (2,—).

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne hos samfundets kasserer, adj. Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder.

Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen.